

ТИЛ ХЭМ ЭДЕБИЯТ

SHE'RIY ASAR TARJIMASIDA RUHIY-EMOTSIONAL HOLAT IFODASI MUHIM OMIL SIFATIDA (IBROYIM YUSUPOV ASRLARI MISOLIDA)

Sobirov B. N.

*O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti
Nukus filiali assistent o'qituvchisi*

Tayanch so'zlar: ruhiy-emotsional holat ifodasi, Ibroyim Yusupov asrlari, she'riy asar tarjimasida, qoraqalpoq lirikasi, tafakkur idroki, do'st, farzand, shirin, daraxt, kamtar, shogird, shodlik, baxt.

Ключевые слова: выражение душевно-эмоционального состояния, возраст Ибраима Юсупова, перевод поэтического произведения, каракалпакская лирика, мысленное восприятие, друг, ребенок, милое, дерево, смиренный, ученик, радость, счастье.

Key words: expression of mental and emotional state, age of Ibraim Yusupov, translation of a poetic work, Karakalpak lyrics, mental perception, friend, child, cute, tree, humble, student, joy, happiness.

Ibrayim Yusupov yangi davr qoraqalpoq lirikasi halqasida o'z ijodiy maktabini yaratgan so'z san'atkori sanaladi. Uning ijodida o'ziga xos estetik salohiyatni namoyish etadigan ifoda salmog'i mavjud. Shoir «meni» da shaxs ruhiyati va ijtimoiy muhit ob-havosi g'alati tarzda omuxtalashib ketadi. Unda tahlil zichligi tasvir ruhiyatini belgilaydi, unda tafakkur idroki so'z zalvorini oshiradi, unda sohir bir dard nafasat hujayralariga singadi, unda falsafiy umumlashma ruhiy olam yaxlitligini dalolatlaydi, unda ijodiy tabdil shoira ruhi va nafasi, ovozi va sozini tasvir tasavvurida alohidalaydigan estetik baholash mezonlariga evriladi:

*Do'stlarim bor, yo'qdir dushmanim,
Har kimning ham bordir bir yovi.
Yaxshi ko'rsa bittasi mani,
Yoqtirmaydi boshqa birovi .*

Shoit poetik idrokida qayta tiklangan o'zlashgan qatlam (do'st, farzand, shirin, daraxt, kamtar, shogird, shodlik, baxt) qoraqalpoq tilining lug'at tizimi boyishi, lisoniy munosabatlarda yangi sinonimik qator hosil bo'lishiga zamin hozirladi. Tarixiy jihatdan faol bo'lgan ta'sir hudud yaxlitligi, ijtimoiy-siyosiy va madaniy-ma'rifiy aloqa uzviyligi bilan o'lchanadi. Muallif ingichka sezimni ifodalashda fors-tojikcha shakl nafosati, musiqiy ohangdoshligi va betakror fasohatini uslubda jilolantiradi. Ifoda qo'llanmasi sifatida o'zlashgan lug'aviy birliklar ruhiy tasvir vositasi vazifasini bajaradi. Aynan tafakkur miqyosida ko'zga tashlanadigan keng qamrov ijodkor fitrati umumiy sajiyasini ham belgilab beradi.

She'riy matn tarjimasini ilmiy iqtidor va ijodiy izlanish omuxtalashuvidan hosil bo'ladigan murakkab jarayon hisoblanib, unda mantiqiy butunlik marom va ohang birikuvini taqozolaydi. Yuksak iste'doddan san'atkorona mahoratga qadar qamraydigan uslublararo sintezda ikki shoir ifoda yo'sini bir-biridan keskin farq qiladi. Aslida «she'riy tarjimada bir tilda bunyodga keltirilgan ana shu manzara (ruhiy-emotsional manzara B.S.) ikkinchi tilda qayta yaratilishi lozim. Shu bois she'riy tarjima, nasriy tarjimadan farqli o'laroq, shoir-tarjimonning asari - boshqa bir muallifning ijod mahsuli hisoblanadi va u tom ma'nodagi ijodiy mehnat» darajasiga ko'tariladi. Unda Ikki millat dunyoqarashi, ijodiy quvvat-hofizasi hamda estetik tanlov o'zaro muqoyasaga kirishadi, unda marom va ohang silsilasida ifodalanadigan ruhiy-hissiy butunlik bir-biriga nisbatan raqobat hosil qiladi, unda asliyatda jilolanadigan badiiy harorat ijodkor fitratida qayta tiklanadi, unda tasvir ruhiyati o'ziga xosligi badiiy mantiq bog'lamiga mustahkam zamin hozirlaydi.

Ibrayim Yusupov ijodi qoraqalpoq milliy madaniyati tarixida o'ziga xos maqom kasb etadi. Unda inson ibtidosi va intihosi, umr mohiyati va mavjudlik sinoati, hayot va muhabbat, moziy, bugun va kelajak rishtasi, istak, imkoniyat va a'mol yuksak hissiy pardalarda kuylanadi. Falsafaga qoniq o'y-xayollarda ruhiy holat tebranishlari, tuyg'ular zamzamasida mavjud ijodiy mayl sohir she'riyat teran idrokdan oziqlanganini dalolatlaydi. Mahalliy kolorit ruhi bo'rtib turadigan shoir ijodi turli davrlar adabiy kesimida muayyan darajada o'zbek tiliga o'girilgan. Vaholanki, u «o'zbek mumtoz adabiyotini, xususan, Alisher Navoiy ijodini juda yaxshi biladi. Ulug' o'zbek shoiri g'azaliyotidan bahramand bo'lib o'zi ham aruz vaznida qalam tebratgan, uning an'analari qoraqalpoq adabiyotida muvaffaqiyatli davom ettirgan». Mana shu xususiyat uning ijodida fors-tojik tilidan o'zlashgan leksik qatlam qamrovi kengayishiga yo'l ochadi. Muallif adabiy talqinda yangi lug'aviy zahiradan unumli va o'rinli foydalanish asnosida qoraqalpoq adabiy tili taraqqiyotiga ham hissa qo'shadi.

Qoraqalpoq tilidan o'zbekchalashtirilgan she'riy matnlarda ruhiy-emotsional manzara saqlangan, biroq g'aliz jumlar ifoda tabiiyligi hamda tuyg'u maromiga putur yetkazadi: «kaltak topilsa» iborasi ruhiy holat tasviriga mos tushadi, «shoh yo'l» sintaktik birikuvi ham shuurga yopishmaydi. Lavhada badiiy mantiq va formal mantiqaro uzilish ko'zga tashlanadi. Shunga qaramay, so'zma-so'z tarjimada asar ruhi, shoir uslubi hamda davr nafasi qayta tiklangan. Aslida she'riy matn asliyati va tarjima munosabati muallif adabiy mahorati hamda milliy mansublikning o'zaro aloqasiga tayanadi:

*Toshqindan ovullar to'zg'igan paytda,
Avval qurbon bergan daryo, dengizga.
Qaytib berar bo'lsa Orolni bizga,
Jonni qurbonlikka tikkim keladi.*

Rustam Musurmon tarjimasida sharq mulozamati hamda milliy ifoda o'lchami bir-biriga omuxtalashib ketadi. Sariq rang - musibat, zahmat va og'ir mashshaqqatlarga ishora qiladi. Muallif va tarjimon ruhiy ohangdoshligi murojaat mantig'ini dalolatlaydi. She'rda murojaat zalvori favqulodda kechinmani hosil qiladi. Ma'no qobig'i tasviriy ifodani badiiy umumlasmaga aylantiradi. Tasavvur aniqligi hasmda tashbeh tiniqligi bir-biriga tutash holatlarni markazlashtiradi. Unda tarjimon mahorati ijodiy miqyoslarni tadqiq sahniga chiqaradi. Aynan mushohada mantiqiy takomili estetik idrokni hayotiy ziddiyatlar teranligiga yo'l ochadi.

Tabiiyki, mavjud holatda nutq badiiy vazifadoshligi ham o'lchamini o'zgartiradi. Buning natijasi o'laroq, ziddiyat hamda uyg'unlik aloqalanirilgan saviyasi muhokama mag'zini tayin etadi. Muallif adabiy talqinida inson (subyektiv ibtido) va voqelik (obyektiv intiho) plastik tasavvur yaxlitligiga evriladi. Buning natijasi o'laroq kuzatish, sharhlash hamda baholasharo uyg'unlik ijodkor alohidaligini belgilaydigan asosiy omilga aylanadi.

So'z san'ati muntazam fikr, hodisa, g'oya va ruhiy kechinma xarakterini umumlashtirishga moyil. Aniqrog'i, muammo eng muhim qirrasini urg'ulash uning mohiyatini ta'riflaydi. Bu daxldorlik inson, millat va bashariyat manfaatlarini birlashtirsa, poetik kashfiyot hosil bo'ladi. Shaki, so'z va ma'no tuyg'usi evrilishi ijodkor dunyoqarashida xoslanadi. Total ifoda tanlovi kengligi hamda teranligi poetik maqomni rasman tasdiqlaydi. Shu ma'noda, hayotiy tushuncha qamrovi va ijodiy e'tiqod mas'uliyati yaxlitligi ijodkor ruhiy olami o'ziga xosligini ta'minlaydi. Tasavvur, kechinma, taassurot haqqoniyligi shoir badiiy hujayralari qatiga singib ketadi va borliqni ijodiy o'zlashtirish tizimini

muayyan ijtimoiy falsafiy-ruhiy-ma'rifiy-ma'naviy-qadriyaviy mezonlar o'lchamiga aylantiradi. Unda tasvir va tasavvur, tahlil hamda taassurot to'ldiruvchi mohiyat vazifasini bajaradi.

Mutaxassislar ta'kidlashicha, san'at hayot u yoki bu jihatini badiiy tarzda ifoda etadi. Bundan hayotning mohiyatini, ahamiyatni yaxshilab tushuntirib berish va shu orqali tasvir obyektini ustidan o'z «hukmi» ni chiqarish maqsadini ko'zda tutadi. San'atning bu uch vazifasi bir-biri bilan uzviy bog'liqdir. San'atning tasvir obyektini ustidan chiqargan «hukmi» uning g'oyasidir. G'oya asarda qo'yilgan va yoritilgan masalalarning mohiyatidan xarakterlar talqinidan mantiqiy ravishda kelib chiqadigan xulosa. Shunga ko'ra, mavzu asar g'oyasi bilan uzviy bog'liq bo'ladi. Boshqacha qilib aytganda, yozuvchi hayotining u yoki bu jihati haqidagi fikrni o'quvchiga yetkazmoqchi bo'ladi. Shu fikrni asardagi obrazlar faoliyatiga qo'yilgan masalalar zamiriga singdirib yuboradi. Kitobxon asarni o'qib chiqqach, voqea-hodisalar talqinidan, xarakterlar mantiqidan g'oyani topib oladi. G'oya asar to'qimasiga qanchalik chuqur singdirib yuborilgan bo'lsa, uning badiiy ta'sirchanligi, emotsionalligi shunchalik kuchli bo'ladi. Badiiy asarning g'oyasi xuddi mavzudek asar mazmunida ifodalanadi. Chinakkam badiiy asardagi har bir epizod, har bir obraz hatto alohida detallar asosiy g'oyani ochishga xizmat qildiriladi. Asar g'oyasini tushunish uchun unda tasvirlangan voqea-hodisalar, obrazlar, detallar haqida chuqur mushohada qilib ko'rish, atroflicha tahlilda o'tkazish kerak. San'at asarining g'oyasi badiiy g'oyadir. Badiiy g'oya san'at asarining mazmunida yotgan umumlashma, emotsional obrazli fikr. Asar g'oyasi haqida so'z yuritilganda uning mana shu xususiyatini albatta hisobga olish zarur. Yozuvchi asardagi hayotni sintetik tarzda tasvirlar ekan, u albatta bir-biri bilan bog'liq bo'lmagan qator masalalarni qalamga oladi, ularga o'z munosabatini bildiradi bahosini beradi. Shunga ko'ra, asarning g'oyaviy tematik to'qimasi murakkabdir. Asar bu masalalar va ulardan kelib chiqadigan xulosalar bosh mavzu va bosh g'oya atrofida uyg'unlashadi. Aks holda, asarda yagona bir butunlik emas tarqoqlik yuz beradiki, bu badiiylikka butunlay ziddir. Umuman aytganda, asarda tasvirlangan har bir obraz, har bir hayotiy vaziyat o'ziga xos mavzuga va unga berilgan bahoga ega bo'ladi. Shu ma'noda badiiy asar ko'p muammoli, ya'ni ko'p mavzuli va ko'p g'oyalidir. Ko'pgina tanqidchilar muayyan bir asarni tahlil qilganda, bir-birlarini takrorlamaydilar, ularning har biri shu asarda qo'yilgan va yoritilgan masalalardan o'zi uchun qiziqarli bo'lganlarini ajratib olib o'rganadi, boshqalarini esa chetlab o'tadi. Badiiy asardagi g'oyaviy-tematik ko'p qirralilik uning to'qimasidagi yaxlitlikka, bir butunlikka zarar yetkazmasligi kerak. Chunki, hayotning o'zida ham muayyan

bir hodisa boshqa bir hodisa bilan o'zaro aloqaga kirishib, muayyan yaxlit hodisalarni hosil qiladiki, bularga ma'lum bir nuqtai nazardan qarab baho berish taqozo etiladi. San'at hayotning mana shu talabiga amal qiladi. Shunga ko'ra, asar tasvirlangan voqea-hodisalar konkret situatsiyalar, masalalar, obrazlar o'zaro aloqaga kirishib yaxlit bir butunlikni hosil qiladi. Matnga yaxlitlik bag'ishlashda asosiy mavzu-g'oya hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Mohiyatga ko'ra nafis so'z san'ati vujudga kelgan ko'hna zamonlardan beri lirika olam bilan odamni badiiy-estetik o'rganishdagi ingichka salohiyati bilan badiiy madaniyatimiz tarixida salmoqli o'rin tutadi. Lirika hissiy nafosati, fikriy teranligi bois, adabiyot boshqa turlari silsilasida nufuzi o'zgacha. U olam bilan odam yuragini zabt etgan kechinmalaru mushohadalar uyg'unligida yuzaga kelgan obyektiv mohiyati bilan go'zal. Har bir avlod shoirlari obrazlar tizimi bir-biriga o'xshamaganidek, so'z darg'alari lirik qahramonlari ham har bir she'rda betakror yo'sinda fikrlaydi. Joriy holat har bir ijodkor avlodi badiiyat tarixidagi o'zlik qiyofasini belgilab olishiga yo'l ochishi barobarida, har bir ijodkorning betakror ma'naviy dunyosini ham inkishof etadi:

*Yulduzlarni yerga termultmak bo'lsang,
Yomon shoirlarni yo'qotmak bo'lsang,
Agar men o'lganda tiriltmak bo'lsang,
Ayt sen Ajiniyoz qo'shiqlaridan .*

Badiiy jihatdan teran, fikr-his jihatidan to'la adabiy asarlar o'quvchini uzoq vaqt o'ziga bog'lab, asir qilib oladi. Adabiyot turmushni mavhum tarzda tushuntirmay, balki aniq badiiy yaxlitlikda umumlashtiradi va ifodada ko'rsatadi.

Tarjima nazariyasi XX asr avvalida shakllanib, 50-60 yillarda mustaqil fan maqomini olgan bo'lsa-da, soha amaliy mohiyati qadim davrlarga borib taqaladi. Tushuncha haqidagi ilk mulohazalar ham dastlabki tajribalar asnosida vujudga kelgan. Gap shundaki, tarjimonlar o'z matni muqaddimasida tarjima qilishga undagan omillarni ko'rsatib, asliyatga yondashish usullarini bayon etganlar, tarjima jarayonida qanday tamoyillarni qo'llaganlari haqida ma'lumot berib, uning negizlarini ko'rsatishgan, asliyat va tarjima o'zaro munosabatini izohlashgan.

Boshqacha aytganda, tarjima nazariyasi vazifasini ham tarjimonlar bajarib, soha tamal toshini qo'yganlar. Albatta, adekvat tarjima hozirgi realistik tarjimashunoslik mahsuli. O'tmishda asosan erkin va ijodiy tarjima, ko'pincha ularning o'zaro omuhta shakli amalda bo'lgan, bir vaqtning o'zida ham erkin,

ham ijodiy tarjima prinsiplari amal qilgan. Ba'zan mutlaqo erkin tarjimalar ham uchrab turadi. Buning sababi tarjimaga original asar sifatida qaralgan. Aslida bu bir jihatdan to'g'ri ham. Chunki tarjima bir tilda yaratilgan badiiy voqelikni ikkinchi til vositasida qayta yaratishdan iborat. Bunda tarjimon adabiy mahorati lug'aviy arsenaldan unumli hamda o'rinli foydalanish layoqatiga borib payvandlanadi.

Adabiyotlar:

1. Salomov G., Boboyev T. Tarjima san'ati. -T.: Adabiyot va san'at, 1973.
2. Isomiddinov Z. Turkiy epos va tarjima masalalari. -Toshkent: Universitet, 1995.
3. Dilmanov I. Folklor aloqalari va badiiy tarjima. -Nukus: Bilim, 2007.
4. Ibrayim Yusupov, Sahro bulbuli. -Toshkent Adabiyot va san'at, 1994.-B. 45.

РЕЗЮМЕ

Maqolada shery matn tarjimasida ruhiy-emotsional holat ifodasi muhim omil ekanligi Ibroyim Yusupov ijodi misolida ilmiy-nazariy jihatdan asoslangan. Shuningdek, badiiy tarjimada tarjimon mahorati muhim rol o'ynashi, tarjimada milliy koloritni ochib bera olish chinakam badiiy mahorat ekanligiga dalillar keltirilgan.

РЕЗЮМЕ

В статье на примере творчества Ибрагима Юсупова научно-теоретически обосновано, что важным фактором перевода поэтического текста является выражение психоэмоционального состояния. Имеются также свидетельства того, что мастерство переводчика играет важную роль в художественном переводе, а умение раскрыть национальный колорит в переводе является истинным художественным мастерством.

SUMMARY

In the article, using the example of Ibragim Yusupov's work, it is scientifically and theoretically substantiated that an important factor in the translation of a poetic text is the expression of a psycho-emotional state. There is also evidence that the skill of a translator plays an important role in literary translation, and the ability to reveal the national flavor in translation is a true artistic skill.